

Posudek oponenta disertační práce PhDr. Olgy Richterové
„Od slovesa ke jménu a předložkám. Departicipiální formy v češtině: forma, funkce,
konkurence“
předkládané v roce 2017 v Ústavu Českého národního korpusu

I. Stručná charakteristika práce

Práce dr. Richterové se zabývá departicipiálními formami na *-ící/-oucí* (např. *vedoucí, týkající se*) a fungováním výrazů tohoto typu v současné psané češtině. Analyzuje významy těchto forem a jejich značně rozrůzněné funkce, a především se zaměřuje na jejich slovnědruhovou příslušnost; nejfrekventovanější z těchto forem, kterým věnuje pozornost, se totiž vesměs nacházejí na kategoriálním přechodu a pohybují se mezi kategoriemi sloves, podstatných a přídavných jmen a předložek. Autorka využila především metody korpusové lingvistiky, ale i poznatky kontrastivní lingvistiky a translologie (k porovnání s paralelními jevy v angličtině a němčině). Při sledování jednotlivých typů a skupin departicipiálních forem respektovala jejich výskyt ve vyhraněných textových typech a žánrech (především v textech odborných, administrativních, právních). S nespolehlivostí korpusového značkování se vhodně vyrovnala tím, že se uchýlila k manuálním analýzám náhodných korpusových vzorků; a tuto osvědčenou metodologii obohatila o využití nástroje p-kolokace.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Doktorandka si ne zvolila nijak efektní téma: formy na *-ící/-oucí* v české lingvistice většinou nevzbuzují žádný soustředěnější zájem. Všestrannou, soustavnou a obdivuhodně promyšlenou analýzou však prokázala atraktivnost tohoto tématu a jeho aktuálnost: slovně druhové kategorie se v bohemistice (a nejen v ní) už dlouho „otřásají v základech“, jsou atakovány ze všech stran pochybnostmi a kritikou, objevují se hojné případy jevů ze slovnědruhového hlediska nevyhraněných a přechodných. Autorka dokázala sledované formy velice plasticky a diferencovaně umístit do tohoto přechodného prostoru a vyprofilovat jejich pohyb od slovesného původu k adjektivům, substantivům a v některých případech až k předložkám (procesy abstraktivizace významu bezpochyby v některých případech vedou až k prepozicionalizaci). Probíhající procesy demonstrovala na nejfrekventovanější departicipiální formě *vedoucí* a přesvědčivě zdůvodnila, že ve směru k prepozicionalizaci nejdále došly formy *týkající se, související s, směřující k, vyplývající z, navazující na, plynoucí z*. Prokázala dokonalou orientaci v oblasti gramatiky, tvoření slov (analýza kompozit od frekventovaných a nevzrušivých *kolemjdoucí, strojvedoucí* až po ojedinělé výstřelky z reklamní sféry typu *superlesknoucí, samopnoucí, antitloustnoucí*; rozbor víceslovných jednotek typu *nic neříkající, nic zlého netušící, nikam nevedoucí...*), ale i stylistiky a textové lingvistiky (směrování prepozicionalizovaných forem k textovým orientátorům, jejich podíl na kohezi textu). Uvědomila si rozkolísanost terminologie a snažila se v některých případech přispět k vyjasnění a stabilizaci příslušných termínů (týká se to už těch stěžejních jako *participium, departicipiální formy*). Inovativně využila ty nejsoučasnější nástroje korpusové lingvistiky, zejména p-kolokace. Na počátku výzkumu si stanovila realistické cíle a s pomocí vhodně zvolených hypotéz i precizních postupů se dobrala zajímavých a relevantních

výsledků. Disertaci celkově hodnotím jako neobyčejně fundovanou, erudovanou, originální a invenční.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Práce je promyšleně strukturovaná a přehledně členěná: kromě úvodu, závěru a informace o datových zdrojích obsahuje kapitolu věnovanou vymezení pojmů (v kontextu dosavadního bádání) a dále dvě stěžejní kapitoly, věnované distribuci departicipiálních forem v češtině a jejich významovému rozrůžňování. Tyto kapitoly jsou dále rozděleny do řady výstižně nazvaných oddílů a pododdílů. Argumentace je založena především na frekvenčních údajích a kolokačních analýzách, které jsou velmi pozorně a citlivě interpretovány a vztahovány k jednotlivým textovým typům a komunikačním sférám. K přesvědčivosti argumentace přispívá řada zajímavých nápadů, které autorka vtělila do speciálních oddílů (např. podíl negace na realizaci departicipiálních forem, a také rozsáhlý oddíl věnovaný modelovému rozboru té nejméně frekventovanější z nich, *vedoucí*). Argumentace samozřejmě vychází též z prostudované literatury, jejíž seznam je rozsáhlý a reprezentativní. Práce je vybavena i názornými přílohami. V závěru autorka shrnuje dosažené výsledky a formuluje otázky, které zůstávají otevřené pro další výzkum (což je v každém případě velmi cenné, ať už v něm bude pokračovat sama autorka, nebo kdokoli jiný).

2. Formální úroveň práce

I po formální stránce pokládám práci dr. Richterové za nadstandardní. Její vyjadřování je velmi přesné, ale nikoli suché nebo nudné; disertace je napsána kultivovaně, s osobním zaujetím; je přístupná a čtivá i pro čtenáře, který není přímo odborníkem v oblasti korpusové lingvistiky; a prezentace některých problémů a jejich řešení v sobě obsahuje dokonce určité napětí a vzrušení, které empatický čtenář může s autorkou sdílet. To ovšem nijak nezatačuje do pozadí exaktnost jejích postupů: získané údaje jsou uspořádány do 58 tabulek, využity jsou i názorné obrázky a grafy, nechybí ani seznam zkratk, obrázků a tabulek. Drobné chyby a překlepy jsou naprosto ojedinělé (asi by se daly spočítat na prstech jedné ruky).

3. Práce s prameny či materiálem

Autorka odkazuje na množství bibliografických zdrojů, které dokázala maximálně využít a pokud mohu soudit, nic podstatného mezi nimi nechybí. Téměř tři stovky poznámek pod čarou prozrazují mj. i to, že O. Richterová soustavně konzultovala řešenou problematiku se svým školitelem i s dalšími odborníky – což zasluhuje ocenění ve srovnání s jinými doktorandy, kteří nechávají zpracování disertace na poslední chvíli a takto solidně postupovat nestihnou. Datové zdroje byly zvoleny v maximálním zvládnutelném rozsahu a na té nejsoučasnější úrovni: tedy především poslední verze korpusů ČNK (psaný SYN a mluvený ORAL), ale i korpusy překladové a cizojazyčné. Velká péče byla bezpochyby věnována

výběru příkladů a odstínění jejich závažnosti tím, zda byly zařazeny do hlavního výkladového textu, nebo do doprovodných poznámek pod čarou.

4. Vlastní přínos

Jak už bylo řečeno, považuji disertaci O. Richterové za velmi kvalitní a nesporně originální. Téma dosud poměrně opomíjené (aspoň v synchronní bohemistice) autorka představila z různých perspektiv a s nemalou vynalézavostí. Její přínos vidím v rovině teoretické (jako přínos pro řadu už zmíněných lingvistických oborů, od tvoření slov až po lingvistiku textu), metodologické (např. inovativní využití p-kolokací), ale i téměř praktické: autorka poukázala na řadu nedostatků korpusového značkování a naznačila některé možnosti zdokonalování postupů využívaných při taggování českých korpusů.

IV. Dotazy k obhajobě

1. Přes veškerou snahu autorčinu (a snad i mou) se mi nepodařilo úplně pochopit, jak vymezila vztah mezi *participiem* (*příčestím*) a *transgresivem* (*přechodníkem*). Na s. 4 uvádí, že pojem *participium* lze považovat za nadřazený pojmu *transgresiv* (*přechodník*); a na s. 7, že deparicipiální formy jsou odvozovány „od participií, nikoli transgresivů“. Na s. 8 se ale říká, že „tvary, jež jsou v korpusu označeny jako přítomný přechodník (...), chápeme jako participia“; a na s. 11 se píše o „řadě prepozicionalizovaných forem odvozených od tvarů participia (přechodníku) přítomného“. Je tedy pojem *participium* nadřazen pojmu *přechodník*, nebo je s ním ztotožněn, nebo je ztotožněn pouze s přechodníkem přítomným? Snad by to autorka při obhajobě mohla ještě upřesnit.

2. Zajímalo by mne, jak autorka chápe vztah *pragmatiky* a *evaluace, evaluativnosti, hodnocení*: představují podle ní soubory jevů pragmatických a evaluativních dvě oblasti samostatné, či nějak vzájemně propojené, nebo je jedna zahrnuta do druhé? Na s. 23 se mluví o „pragmatických či evaluativních aspektech“; na s. 23 a 26 je v tabulkách nadepsáno „pragmatika, evaluativnost“ nebo „funkce pragmatická, evaluativní“; na s. 62 jsou opět „hodnotící či pragmatické výrazy“ a na s. 65 „neevaluativní, ale pragmaticky nosné lexémy“. Navíc na s. 33 se setkáváme s „negativní pragmatikou“, „negativním (pragmatickým) zabarvením“, a současně s „vyjadřováním záporného postoje k něčemu“; patří tedy vyjadřování kladných/záporných postojů do oblasti hodnocení, nebo pragmatiky, nebo automaticky obojího?

3. Po dvou obecnějších dotazech už uvedu jen dotazy na pár jednotlivostí, které mě upoutaly. Např. na s. 26–27 sémantická i syntaktická diferenciacie u DF *platící*: možná by mohlo být více zvýrazněno, že u prvního, „doslovného“ významu („někdo platí“) je možné užití adjektivní i slovesné: *platící zákazník – zákazník platící v korunách*; zatímco u druhého, „přeneseného“ významu („něco platí, je platné“) přichází v úvahu jen užití slovesné: *formulář platící pro země EU*. Nelze „platící formulář“, ale jedině *platný*.

4. S. 32–33: u DF s negací se poznamenává (pozn. 134), že sousloví *nic neskryvající* „nese spíše pozitivní náboj“. Z těch uvedených v tabulce to zřejmě platí i o sousloví *nic nepředstírající*; a ani to nejfrekventovanější, *nic (zlého) netušící*, podle mě nenese nijak „negativní pragmatiku“.

5. V tabulce s pestrým seznamem kompozit na s. 35–37 mě po slovo tvorné stránce zaujalo to, zda je/není u kompozit utvořených od reflexivních sloves do kompozita zahrnut reflexivní komponent *se*. Je tomu tak snad jediné u výrazu *okoloseženoucí* (od „hnát se“). Ale slovesa „lesknout se“, „pnout se“, „skvět se“ si rovněž nelze představit bez tohoto komponentu, a přesto máme *superlesknoucí*, *samopnoucí* (*rychlepnoucí*), *běloskvoucí*..., a zde si naopak skoro nelze představit krkolonné složeniny, které by ho zahrnovaly („superselesknoucí“, „stříbroseleskvoucí“?). To je ale naprosto okrajový detail.

6. Možná moje nepozornost, ale nějak jsem nepostřehla, proč do šestice nejúspěšnějších kandidátů prepozicionalizace posléze nebyla zahrnuta frekventovaná DF *vedoucí*, které byla věnována tak soustředěná pozornost v samostatném oddílu; nebo byla prostě jen pojednána zvlášť, „postavena mimo zákon“, a nezahrnuta mezi ostatní? Nebo je to proto, že má příliš mnoho autosémantických kolokátů? Ale v administrativních textech určitě nikoli, tam myslím proces abstraktivizace významu u *vedoucí k...* postoupil jistě hodně daleko; připadá mi to zcela obdobné jako *směřující k...* a zdálo by se mi náležité postavit oboje vedle sebe. Tady chci jen připomenout, že administrativní a právnícké texty jsou plné složených (nevlastních) předložek typu *se zřetelem k, s ohledem na, v důsledku, z důvodu, na základě*..., které nejsou slovesného původu, ale jsou založeny na substantivu s výrazně abstraktním významem; k této skupině lze zkoumané výrazy přiřadit, obě skupiny společně se výrazně podílejí na stylové charakteristice příslušných textových typů. (To je ale autorce známo, odkazuje ostatně na monografii R. Blatné o nevlastních předložkách.)

7. Kromě zanedbatelných překlepů jsem zachytila snad jen tři drobná nedopatření:

- na s. 7 a 42 nacházíme odkaz Fried (2014), v závěrečném seznamu použité literatury však pouze práci M. Friedové z r. 2015
- pozn. 148 na s. 37 se snad týká výrazu *beroucí* – nikoli *rvoucí*, ke kterému je přiřazena v textu?
- pozn. 153 na s. 39: *Kurdská strana pracujících, otec pracujících* – tady přece nejde o „užití adjektivní“, ale substantivní?

V. Závěr

Práce dr. Olgy Richterové ve všech ohledech splňuje požadavky kladené na doktorské disertace; proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně klasifikuji jako „prospěla“.

V Praze dne 5. října 2017

prof. PhDr. Jana Hoffmannová, DrSc.
Ústav pro jazyk český AV ČR